

UDK 336.74 : 737

Prethodno priopćenje

**Dr. sc. Branko Matić, dr. sc. Branimir
Marković**

GOSPODARSKI I NUMIZMATIČKI UČINCI EMISIJE KOVANOG NOVCA

Značaj suvremenog kovanog novca daleko nadmašuje njegovu zastupljenost u novčanoj masi. Stoga se nameće potreba gospodarenja i ovim tipom novca s ciljem da njegova emisija postane značajan nefiskalni izvor prihoda države.

Uspostavljanjem stabilnosti tečaja nacionalne valute i učinkovitom monetarno-kreditnom politikom stvaraju se preduvjeti za to.

Inkorporiranjem suvremenih numizmatičkih rješenja u znanost o novcu ovi učinci mogu biti još veći.

Temeljeno na izuzetno bogatoj novčanoj i numizmatičkoj baštini te na makro-ekonomskoj stabilnosti i kupovnoj snazi novčane jedinice - kune Hrvatska ima sve preduvjete za to.

KLJUČNE RIJEČI

Emisija novca, kovani novac, emisijska dobit, numizmatika, gospodarstvo

UVOD

Suvremenim kovanim novcem gotovo se isključivo bavi znanost o novcu, ali i ona marginalno. Ovomu je više razloga, no zasigurno su najznačajnija dva: kovani novac čini najmanji dio "novčane mase"¹ te je stoga u strukturi novčanog prometa najmanje zastupljen i stav da je njegova uloga u budućnosti ograničena i upitna s obzirom na sve zastupljenija bezgotovinska sredstva plaćanja.

Ovakav pristup nije održiv budući da je kovani novac, unatoč prethodnim činjenicama, danas izuzetno zastupljen, stoga je ovu kategoriju novca potrebno na odgovarajući način valorizirati te ga učiniti značajnim nefiskalnim prihodom države izdavatelja.

Ovo podjednako vrijedi i za države koje su na ovome planu već učinile znatne pomake tako i one koje ne koriste te potencijalne mogućnosti. Za obje kategorije ovih zemalja vrijedi pravilo da jednom postignuta i dostignuta rješenja nisu konačna s obzirom na česte i različite promjene u monetarnoj sferi.

I najnovije planirane aktivnosti Europske unije na monetarnom planu ukazuju na svu složenost i zahtjevnost primarne emisije kovanog novca.

Ukoliko se ovomu gospodarskom aspektu suvremenog kovanog novca doda i numizmatički, tada se cjelovito obuhvaća značaj ove kategorije novca.

GOSPODARSKI UČINCI EMISIJE KOVANOG NOVCA

Za potpunije sagledavanje gospodarskih aspekata suvremenog kovanog novca potrebno je analizirati povijesni razvoj ovog tipa novca te na temelju tih spoznaja i suvremenih gospodarskih postignuća odgovarajuće uspostaviti sustav emisije kovanog

¹Novčana masa obuhvaća:

1. gotovi novac (novčanice i kovani novac) u optjecaju (izvan banaka, pošta i ZAP-a)

2. depozitni novac. Iz ovoga suvremenog određenja novčane mase moguće je zaključiti da novčana znanost pod kovanim novcem smatra sve kovanice koje su zakonsko sredstvo plaćanja, dakle sav optjecajni i prigodni optjecajni novac. Ostale kategorije kovanog novca (prigodni bez obzira da li je zakonsko sredstvo plaćanja ili ne, novac izvan postojećeg novčanog sustava i ostali suvremeni numizmatički novac) ova znanost ne razmatra.

novca koji će pored gospodarskih učinaka imati i numizmatičke, kako to određuju pravila ove pomoćne povijesne znanosti u suvremenom smislu.

Javni interes u svezi s izdavanjem novca u njegovom povijesnom razvoju vrlo se rano počinje iskazivati. Tako je prapočetke ostvarenja emisijske dobiti moguće vezati uz prve otkove "numeratorskog" novca². Ovaj tip novca je zbog svojih osobina i praktičnosti vrlo rano počeo potiskivati robni (naturalni) novac. Razloga ovomu je više, a najznačajniji su afirmacija "kovina"³ kao najpraktičnije novčane materije s nizom prednosti u odnosu na druge materijale.

Stoga država počinje uređivati sve više pitanja u svezi s novcem "(koristeći se regalnim pravom)"⁴ određuju što vrijedi kao novac na njezinu području, tj. određuje valutu.

Pravno država normira i ostala pitanja u svezi s novcem kao što su "novčana jedinica, kovnička stopa, finoća, bruto i neto težina, remedij ili toleranciju i prometnu težinu"⁵. Dakle, jednim posebnim Zakonom (Zakon o novcu) regulira sva pitanja u svezi s novcem.

Pojave kao što su kvarenje novca putem smanjivanja sadržaja plemenite kovine u novcu, ili još drastičniji primjer presvlačenje (platiniranje) jezgre izrađene od neplemenite kovine i/ili slitine plemenitom kovinom, a sve to čineći da bi se ostvario dojam da nije došlo ni do kakve promjene u kovinskom sadržaju novca, ukazuju na nove, dodatne načine povećanja emisijske dobiti. Uvođenje instituta *renovatio monetarum*, dakle zamjenu u određenom vremenskom razdoblju staroga novca novim u propisanom omjeru, svakako naglašava prethodno. Broj vladara koji su koristili ovu monetarnu mjeru i učestalost njezine primjene ilustriraju tadašnje stanje prilikom izdavanja novca. Razumije se da bi tek detaljnija istraživanja dala potpuniji uvid u razmjere te pojave.

² Novac koji se broji.

³ Zlato, srebro, bakar, a kasnije i slitine tih i nekih drugih kovina.

⁴ Ovu činjenicu ne umanjuje ni mogućnost prenošenja regalnog prava kovanja novca na pojedince. Do konzumiranja ovoga prava često je u praksi dolazilo u obliku kako je to odlukom vladara bilo određeno, ali često i u nekom drugom obliku, drugoj novčanoj stopi, s drugim insignijama ili natpisima, rasporedom heraldičnih obilježja ili slično. Upravo ove pojave su, u konačnici, znatno obogatile numizmatičku baštinu.

⁵ Srb. V., Marković, B.: Monetarno kreditna politika, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek 1999.

U sustavu zlatnog standarda nužno je razlikovati dvije kategorije kovanog novca, i to punovrijedni novac (izrađen od plemenitih kovina, točnije slitina) i sitan kovani novac koji je jednim dijelom izrađen i od jedne plemenite kovine (srebra), a veći dio od neplemenitih kovina, i/ili slitina.

Kod prve kategorije ovog novca postoji razlika između nominalne i realne vrijednosti, koja nije znatna, uz stalnu tendenciju njihova izjednačavanja. Ovu konstataciju ne umanjuje činjenica da je u većini slučajeva ovaj punovrijedni zlatni novac zbog praktičnosti, besprijekornog funkcioniranja konverzijom u svakodnevnom prometu. No, i pored toga zlatni novac se nalazio u optjecaju te je činio osnovicu ovoga novčanog sustava, a novčanica je bila samo njegova zamjena. Osobine ovog zlatnog novca proizlaze iz njegova sadržaja, slobodnog prometa zlata i neograničene "konvertibilnosti"⁶ papirnog novca u zlato i vice versa.

Kod sitnoga kovanog novca postoji znatnija razlika između troškova kovanja i nominalne vrijednosti, u pravilu, u korist nominalne vrijednosti.

Dakle, izdavanjem i ovoga tipa novca država ostvaruje određenu ekonomsku dobit, ali znatno veću nego kod prve kategorije kovanog novca. Emisijska dobit prvenstveno ovisi o kupovnoj snazi novčane jedinice. Odgovarajuća apoenska struktura, veličina i težina apoena te novčani materijal od kojega su kovanice izrađene znatno mogu povećati ovu dobit.

Okvire ove aktivnosti svakako određuje monetarna politika svake zemlje.

U daljnjem razvoju novčarstva napuštanjem zlatnog standarda kao globalnog novčanog sustava i prelaskom na sustav papirnog važenja, značaj monetarne, a danas neizostavno i kreditne politike postaje dominantan glede emisije novca.

U sustavu papirnog važenja pored nekonvertibilnog, papirnog novca u klasičnom smislu, prisutan je kovani te depozitni novac.

Potrebno je naglasiti da je, kako to danas određuje znanost o novcu, kovani novac u sustavu papirnog važenja, jedini punovrijedni novac u

⁶ Konvertibilnost u klasičnom smislu, a podrazumijeva potpunu mogućnost, u svakom trenutku i bez ograničenja zamjenu papirnog novca kovinskim i obratno. Dakako, u povijesnom razvoju novčarstva slijede i različita ograničenja glede konvertibilnosti u ovome smislu te je moguće razlikovati konvertibilnost papirnog novca za zlatne poluge te konvertibilnost novčanica za zlatne devize.

klasičnom smislu budući da ima realnu i nominalnu vrijednost, bez obzira što se, uz određene izuzetke, ne kuje od plemenite kovine srebra - vrlo zastupljenog novčanog materijala ranije.

Danas u svijetu gotovo da ne postoji država koja ne izdaje optjecajni kovani novac, što upravo, uz ostalo, naglašava potrebu gospodarenja njime.

Tako suvremena nacionalna novčarstva, mjereno njihovim brojem, rjeđe ostvaruju emisijsku dobit pri izdavanju ovoga tipa novca.

Zemlje stabilne valute, pravilno i sustavno vođene monetarne (danas nužno i kreditne) politike imaju sve uvjete za ostvarenje emisijske dobiti pri izdavanju optjecajnog kovanog novca. Najmanji je broj zemalja koje ostvaruju dobit pri izdavanju svakog apoena kovanog novca.

Razloge ovomu prvenstveno treba tražiti u:

- maloj kupovnoj vrijednosti najsitnijeg, odnosno najsitnijih apoena
- veličini države, odnosno veličini "tržišta" za svaki apoen optjecajnog kovanog novca iz čega nužno proizlazi i broj njegovih korisnika
- zahtjevnostima gotovinskog platnog prometa
- kupovnoj snazi nacionalne valute
- odnosu korisnika prema kovanom novcu, psihološki faktori (cijenjenje najsitnijih apoena i sl.)
- različitim kombinacijama prethodnih faktora.

Sjedinjene Američke Države najznačajniji su predstavnik ove nevelike skupine zemalja. "Ova zemlja od 1982. godine promjenom slitine za izradu apoena od 1 centa (zamjena brončane pločice cinčanom pločicom, platinirane bakrom), dakle pojeftinjenjem slitine postiže emisijsku dobit i kod najmanjeg apoena."⁷

U skupinu zemalja koje ostvaruju emisijsku dobit u prosjeku za sve apoene optjecajnoga kovanog novca spada više zemalja. Potrebno je naglasiti da se u ovu skupinu ne uvrštavaju sve zemlje konvertibilne valute u suvremenom smislu ovoga pojma konvertibilnosti kako bi se to moglo očekivati.

Vodeće mjesto u ovoj skupini zemalja ima Njemačka, koja ostvaruje godišnju emisijsku dobit od jedne milijarde maraka pri izradi optjecajnog

kovanog novca.⁸ Tako ova zemlja već kod 3. Apoena u nizu od 8 (5 pfeninga) ostvaruje emisijsku dobit.

Republika Hrvatska upravo zahvaljujući stabilnosti nacionalne novčane jedinice kune, njezinoj kupovnoj snazi te pravilnom odabiru apoena ima sve mogućnosti gospodarenja optjecajnim kovanim novcem. Unatoč negativnim učincima (veličina zemlje, kratko vrijeme izdavanja recentnog kovanog novca i drugoga), Hrvatska već kod 5. Apoena u nizu od 9 (50 lipa) ostvaruje emisijsku dobit. Nažalost egzaktni podaci nisu dostupni. Ovi bi podaci mogli pomoći preciznijoj kvantifikaciji ove pojave.

Znatno širi krug zemalja ne ostvaruje emisijsku dobit pri izradi optjecajnoga kovanog novca. Uzroci su ovoj pojavi nestabilnost nacionalne valute i njezina relativno mala kupovna moć te zanemarivanje značaja emisijske dobiti. Ovakva monetarna rješenja dodatno opterećuju gospodarstva tih zemalja budući da je emisija optjecajnog kovanog novca znatan trošak za zemlju izdavatelja.

Važnost postizanja emisijske dobiti dolazi do izražaja i prilikom planiranja uvođenja zajedničke novčane jedinice zemalja Europske unije eura i euro centa.⁹ Svakako da će se dio nacionalne novčane prakse zemalja članica Unije jednim dijelom morati mijenjati te da će se određivanjem pariteta eura i odabirom apoenske strukture eura i euro centra stvoriti preduvjeti da se proširi krug zemalja koje ostvaruju emisijsku dobit pri stvaranju optjecajnog kovanog novca.

Emisijsku dobit je moguće promatrati i sa stajališta povećanja, odnosno smanjenja kovanog novca u optjecaju.

Tri su temeljna razloga ovoj pojavi, i to:

- privremena tezaurizacija (u novčanicama i džepovima korisnika), a proizlazi upravo iz prirode ovoga novca
- štednja putem štednih kasica i štednja - ostavljanje najsitnijih apoena u prikladnim posudama u domaćinstvima
- stvaranje i poništavanje novca kao monetarna aktivnost.

Svakako da ove pojave nemaju jednak značaj u zemljama stabilne valute u odnosu na zemlje

⁸ Deutsches Münzen Magazin, Internationales Fachzeitschrift für alte und neue Numismatik, Stuttgart, 3/1995., str.7

⁹ Detaljnije Matić, B.: Numizmatički aspekt uvođenja jedinstvenog novca Europske Unije, Zborni radova 2. Međunarodni numizmatički kongres u Hrvatskoj, Opatija, 1999.

⁷ Money Trend, Internationales Magazin für Münzen und Papiergeld, Wien, 1/1999., str. 85.

nestabilne valute, male kupovne snage. U prvima privremena tezaurizacija je manja upravo zbog vrijednosti novca. Štednja je daleko značajnija i zastupljenija u zemljama stabilnih valuta.

Kod optjecajnoga kovanog novca institut poništavanja je znatno manje zastupljen u odnosu na institut stvaranja ovoga novca upravo zbog njegove suštine (trajnosti), no njegov utjecaj na emisijsku dobit nije potpuno nezanemariv. Razlozi ovomu su u strukturi zastupljenosti kovanog novca u novčanoj masi.

Danas se općenito smatra da godišnje oko 30% kovanog novca biva izuzeto iz novčanog optjecaja u prosjeku. Svakako da su ovi postoci manji u zemljama čije novčane jedinice imaju veću kupovnu snagu, gdje je i kultura rukovanja ovim novcem na višoj razini.

NUMIZMATIČKI UČINCI EMISIJE KOVANOG NOVCA

Ranije navedeni primjeri ostvarenja emisijske dobiti kod optjecajnoga kovanog novca upravo ukazuju na njegov značaj te na potrebu gospodarenja njime.

Ukoliko se ova djelatnost upotpuni postavkama i dostignućima suvremene numizmatike, svakako da će zahvaljujući toj sinergiji ovi učinci biti i veći. Potrebno je naglasiti da ovakav pristup ima i druge, znatno veće dimenzije prvenstveno na planu nacionalne promidžbe, zapošljavanja većeg broja ljudi u djelatnostima trženja ovoga novca i drugo. Ujedno ovakvim pristupom otvaraju se široke mogućnosti i za emisiju i ostalih oblika kovanog novca (prigodni i drugi) koji u suštini upotpunjuju suvremeno numizmatičko tržište, a mogu biti znatan gospodarski prihod.

Stoga je od izuzetne važnosti u suvremenim tržišnim gospodarstvima proširiti ekonomiziranje države i na ovo polje djelatnosti. Za ovo svakako trebaju postojati i temelji. Čini ih stabilna nacionalna (ili već internacionalna) novčana jedinica te udovoljavanje dvama bitnim uvjetima:

- kupovna snaga nacionalne novčane jedinice mora omogućiti ostvarenje emisijske dobiti

- neophodno je osigurati odgovarajući broj apoena i utvrditi njihov odnos kao i izvršiti pravilan odabir novčanog materijala. Eventualni pad vrijednosti ovoga novca može znatno dodatno negativno utjecati na apoensku strukturu budući da se obezvrjeđivanjem novca ovisno o intenzitetu mijenja

i realna vrijednost pojedinih ili svih apoena. Prema tome stabilnost novčane jedinice je potrebno osigurati na dugi rok.

Predma se optjecajni kovani novac prvenstveno stvara da bi zadovoljio potrebe novčanog optjecaja, neka rješenja koja su danas prisutna prilikom emisije ovoga novca u biti su numizmatička, a najčešće se temelje na empiriji:

1. sve kategorije suvremenoga kovanog novca predmet su skupljanja po svim pravilima klasične numizmatike te najčešće postoji kompletna, manje-više, razvijena numizmatička infrastruktura, tržište, katalogi, prodajna mjesta i drugo. Ovaj se novac ne skuplja samo u nacionalnim okvirima već i drugim zemljama (sekundarno skupljanje odnosno zbirka) koju gotovo svaki numizmatičar formira prema nekomu kriteriju skupljanja (motiv, susjedna zemlja, povijesne veze svoje domovine i neke druge države, "egzotične" države i drugo)
2. države s tradicijom u novčarstvu i s razvijenom emisijskom djelatnošću sve češće vode određenu numizmatičku politiku već i kod optjecajnog kovanog novca. Tako izdaju optjecajni kovani novac i u još jednoj ili dvije više kategorije; (visoki sjaj - proof like, polirana ploča - proof), dakle ne za potrebe novčanog optjecaja (ali ova konstatacija ga ne isključuje). Neke države striktno prateći potrebe novčana optjecaja kovani novac izdaju u skladu s tim, što ponekad može dovesti do rijetkosti pojedinih otkova u određenim godinama. Rijetkost pojedinih apoena i određenih godišta može biti i rezultat špekulativnih postupaka, što može imati i značajnije negativne posljedice na numizmatiku. Sve ove aktivnosti monetarnih vlasti u biti predstavljaju numizmatički pristup.
3. emisijske politike pojedinih država koje primjenom klasičnih numizmatičkih rješenja pristupaju izradi optjecajnog kovanog novca. To se prvenstveno odnosi na odabir slitine za izradu ovoga novca izbjegavanjem kovina lošijih svojstava odnosno nepostojanih kovina, izbjegavanje kovina koje mogu izazvati zdravstvene smetnje kod korisnika, odabirom određenih kovničkih stopa i slično. Sva ova rješenja su slična onima iz sustava zlatnog važenja i temelje se na njima. Vođenje određene numizmatičke politike

temeljene na iskustvima drugih te na vlastitim znanstvenim istraživanjima mogu znatno povećati emisijske učinke pri izdavanju optjecajnog kovanog novca. Upravo ovakav pristup može biti ishodište za razvoj ove djelatnosti u Hrvatskoj.

Granično područje numizmatičke djelatnosti mogu biti sve aktivnosti monetarnih vlasti koje rezultiraju izuzimanjem ovoga novca kao nacionalnog suvenira prvenstveno od strane turista i drugih posjetitelja pojedine zemlje. Svakako da na ovo znatan utjecaj ima atraktivnost kovanica, dakle izbor motiva, umjetnička rješenja, odabir slitine pa čak i njihov oblik i veličina.

Ovdje je gotovo nezamjetljiva granica između kolekcionarstva i numizmatike te često ovakve aktivnosti postanu u biti numizmatičke.

ZAKLJUČAK

Emisijsku dobit kao nefiskalni prihod izdavatelja novca, prije vladara, crkvenih velikodostojnika, velikaša, poslije država, a danas država i novčanih unija kroz dugu povijest novčarstva uvijek je imala značajnu ulogu.

Svakako u sustavu punovrijednoga kovanog novca daleko veću, ali ne beznačajnu u sustavu

papirnog važenja danas prevladavajućem novčanom sustavu. Istina, ona je daleko veća kod papirnog u odnosu na kovani novac, ali nije zanemariva i kod ovoga tipa novca. Unatoč činjenici da su u suvremenom novčarstvu sve prisutniji depozitni novac i bezgotovinski instrumenti plaćanja, kovani novac je ostao ipak nezaobilazan i u ovome sustavu. On se svakodnevno stvara bilo za potrebe već ustaljenog novčanog sustava pojedine zemlje ili se stvara u potpuno novom obliku za potrebe novonastalih država ili novčanih unija, dakle, u svom iskonskom obliku.

Stoga se nameće potreba gospodarenja njime u cilju ostvarenja emisijske dobiti i postizanja drugih ciljeva kao što je nacionalna promidžba, participacija u globasnom novčanom tržištu i drugo.

Stabilnost nacionalne novčane jedinice predstavlja osnovu za takvo rješenje. Primjenom dostignuća suvremene numizmatike i na kovani novac te razvijanje sustavne numizmatičke politike izuzetno mogu povećati ove učinke. Primjenom ovih rješenja stvara se podloga za razvoj drugih oblika kovanog novca (prigodnog i drugog) koji prvenstveno može obnašati brojne numizmatičke funkcije te se u konačnici stvara i snažna gospodarska djelatnost. U toj djelatnosti veliki broj ljudi može naći svoj izvor prihoda.

LITERATURA

1. Brozović, D.: Klune i lipe - novac Republike Hrvatske, Narodna banka Hrvatske, Zagreb, 1994.
 2. Friedman, M.: Teorija novca i monetarna politika, Informator, Zagreb, 1994.
 3. Smith, Gary: Money and Banking, London, 1982.
 4. Katunarić, A.: Banka - principi i praksa bankarskog poslovanja, Poduzeće-banka, Zagreb, 1981.
 5. Konjhodžić, H.: Monetarna znanost, Split, 1996.
 6. Leko, V.; Mates, N.: Rječnik bankarstva i financija, Masmedija, Zagreb, 1993.
 7. Miller, L. R.; Van Hose, D. D.: Moderni novac i bankarstvo, 3. izdanje, MATE, Zagreb, 1997.
 8. Mishkin, F. S.: The Economics of Money, Banking and Financial Markets, 3. zdanje, Harper Collins, New York, 1992.
 9. Perišin, I., Šokman, A.: Monetarno kreditna politika, Informator, Zagreb, 1992.
 10. Račić, Đ.: Nauka o novcu, Školska knjiga, Zagreb, 1955.
 11. Srb, V., Marković, B.: Monetarno-kreditna politika, Ekonomski fakultet u Osijeku, Osijek, 1999.
 12. Srb, V., Matić, B.: Kovani novac Republike Hrvatske, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 1999.
 13. Srb, V., Matić, B.: Numizmatika u baštini i gospodarstvu Hrvatske, Hrvatski novčarski zavod, Zagreb, 1997.
 14. Srb, V.: Financije - osnovi novca i kredita, Pravni fakultet, Osijek, 1980.
- Magazini
- Money Trend, Internationales Magazin für Münzen und Papiergeld, Wien, 1/1999.
 - Deutsches Münzen Magazin, Internationales Fachzeitschrift für alte und neue Numismatik, Stuttgart, 3/1995.
 - Die Münze, Münze Ostereich, Wien, 1999.
 - Zbornik radova "2. međunarodni numizmatički kongres u Hrvatskoj", Opatija 1999.

Branko Matić, Ph. D.

Branimir Marković, Ph. D.

ECONOMIC AND NUMISMATIC EFFECTS OF METAL MONEY ISSUE

Summary

The significance of the metal money surpasses by far its share in the money supply. Therefore the need for management with this kind of money is imposed with the aim to make its issue the significant non-fiscal source of state income.

Establishing the national currency stability and efficient policy of credit and money supply create the related preconditions.

Incorporating contemporary numismatic solutions into the science of money these effects can be even greater.

Based on the exceptionally rich monetary and numismatic heritage and macroeconomic stability and purchasing power of monetary unit - kuna, Croatia has all the relevant prerequisites.

KEY WORDS

money, coinage, metal money, capital surplus, issue gain, numismatics, management